

A néma őrült arca

Komlós Aladár versei „szlovákiai magyar” antológiákban¹

Absztrakt. A tanulmány Komlós Aladár korai költészetének jelenlétével, hiányával, ambivalens vagy ideológiailag és esztétikailag erőteljesen determinált megítélésével foglalkozik az úgynevezett „szlovenszkói”, illetve a szlovákiai magyar irodalmat bemutató antológiákban (1926-tól máig) és a korabeli magyarországi válogatásokban. Az átpolitizált kisebbségi diskurzus Komlós szerepléseit radikálisan redukálja, magas esztétikai mércével mérhető szövegeinek kevés teret enged, ám mihelyt az esztétikai alapú megítélés válik dominánssá (mint pl. Babits Mihály fiatal líráról szerkesztett antológiájában vagy Varga Imre reprezentatív kötetében), Komlós szövegvilága – noha esetenként csak esztétikai nyencséggént – azonnal előtérbe kerül. Komlós elméleti munkáiban erőteljesen kritizálta a szlovenszkói magyar irodalom értékrelativizáló törekvéseit, később pedig megkísérelt létrehozni egy zsidó-magyar irodalmi koncepciót is – ám különféle okok miatt költőként gyakorlatilag mindkét paradigmában háttérbe szorult.

Közhelynek számít, hogy minden kisebbségi irodalmi diskurzus permanensen átpolitizált. Ez az átpolitizáltság azonban nemcsak a kritikai-tudományos beszédmód artikulálódásában jelentkezik, hanem olykor egyenesen a műalkotás létmódjában is érvényesül, sőt akár maga is lehet a műalkotás tárgya. E tendenciának köszönhetően a kisebbségi szerző karakterológiai szempontból behatároltabb, lényge retorikai megalkotottságában szimplifikáltabb, megítélése pedig nem feltétlenül értékarányos, jobban mondva esetében az értékelésbe szokás belecsempészni egyfajta etikai állandót is az értéktulajdonítás részeként.

Már Kemény Gábor *Így tűnt el egy gondolat* című „felvidéki magyar” irodalomtörténetének lírára vonatkozó részében világosan egybekötötte az érték és a kisebbségi sors más kontextusokban diametrálisan függetlenített fogalmait. Az így keletkezett sorsdiskurzus mentális-etikai bizonyosságot gerjeszt ugyan, vagyis az elkülönítés egyértelműségét, ugyanakkor ez az elkülönülés-konstrukció nem választható le a nyelvi egységességről (ennek fenntartandósága a szellemi munkálkodás közös etikai parancsa), s így a szlovenszkói magyar irodalom is minden specifikum ellenére végeredményben nem más, mint „északi magyar irodalom”.² Kemény topográfiai és esztétikai alapon teszi ezt: az irredenta karakterű „hazafias” költészetet akarja így szeparálni a másik két,

1 A tanulmány a Bethlen Gábor Alap által támogatott Komlós Aladár kutatói projektben belül készült a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén.

2 KEMÉNY Gábor, *Így tűnt el egy gondolat. A felvidéki magyar irodalom története 1918–1938*, Budapest, Mefhosz Könyvkiadó, 1940, 73.

esztétikai értelemben fajsúlyosabbnak ítélt vonulattól: a „romantikus faji szemlélet” és a „kisebbségi magyar élet” költőitől,³ de elgondolása nem bizonyul következetesen megvalósítottnak. Kemény végeredményben egyetlen gondolat, a kisebbségi génuszba vetett hit művészi artikulálhatóságának csődjét mutatja be a maga pozitivista valóságában. Egy látszatesztétikán alapuló program irodalompolitikai gesztusokban kimerülő algoritmusait kínálja, nincs esztétikai világképe, csak etikai, és legfeljebb csak tematikus előirányzásai léteznek. Kemény már hagyományként tekintheti át azt, amit a határon túlra szakadt értelmiség első nemzedékei létrehoznak. De mi is az, ami megkonstruálódott, és amit azóta is folyamatosan újrakonstruálni vagyunk kénytelenek?

E mintázatok kialakításaiban aktívan vett részt Komlós Aladár is, ám a kisebbségi irodalomról szóló munkássága, illetve költészete, különösen a határon túli irodalom reprezentációjához képest mérhetetlenül alulreprezentált maradt, gyakorlatilag a feledés homályába veszett még abban az eredeti anyadiskurzusban is, melynek eredményeit Kemény és nyomában sokan mások is éltették, továbbgondoltak. Az alábbi írás Komlós költői reprezentációját vizsgálja az egyes szlovenszkói magyar irodalmat bemutató antológiák tükrében, de azokra a költészetesztétikai megfontolásokra is igyekszik odafigyelni, melyek Komlós elméleti vagy kritikai szövegeiben demonstrálódtak.

Komlós Aladár 1926-ban a Nyugatban publikált *Magyar költészet Szlovenszkon* című helyzetfeltáró dolgozatában a korabeli magyar irodalmi történekek kritikai megítélésekor rendkívül radikálisan fogalmaz: a szlovenszkói irodalomkritikusi vélekedésben az értékrelativizáló, ún. „irodalmi árfelhajtás elméletét” tartja általános érvényűnek. Az átpolitizáltság és a nemzeti-faji ideologikum etikai értékeire alapozódó esztétikainak álcázott törekvések a műalkotás esztétikai tényként való vizsgálata helyett az alkotás kisebbségi helyzetben való keletkezésének, lehetőségeinek dinamikájára figyeltek. A kritika esztétikai értelemben impotenssé válik: az érték helyett az érték lehetősége, illetve az etikai érték érvényesíthetősége kerül előtérbe. Ez a kritikus impotencia a traumatizáltság függvénye és szószólója, genetikai átörökítője is lesz, hiszen alapelve nem más, mint egy esztétikai kontextust nélkülöző imperatívusz: „Magyarok vagyunk, ne bántsuk egymást. Ma, mikor olyan rosszul megy a magyarság sorsa, nem szabad kedvezőtlen bírálatot mondani az utódállamok művészetéről. Elvész a magyarság, ha tüstént meg nem veszed ennek vagy annak az istenfinak az Összegyűjtött Költői Műveit”.⁴ Az anyaországi kritikai diskurzus efféle elpuhulása, etikailag irányzatos csődje vagy lehetetlenné tette az értékítélet-alkotás természetes dinamikájának kritikai energiákká alakulását, vagy anomáliákat eredményezett. Ennek a benevolenciának köszönhetően Komlós odáig jut, hogy egyenesen kijelenti: „Nincs máig sem könnyebb dolog, mint Szlovenszkon magyar íróvá avanzsálni. Ha valakinek két versét közölte valamelyik napilap, már felvétel az írók kataszterébe.” Ez az írógenerálás a megmaradás traumaként való megélése mellett a permanens életképesség záloga lesz.

Komlós mindamellett esztétikai alapon arra a megállapításra jut, hogy a szlovenszkói magyar irodalom „közelebb van a nyugati áramlatokhoz, mint a

3 Uo., 74.

4 KOMLÓS Aladár, *Magyar költészet Szlovenszkon*, Nyugat, 19 (1926), 17. szám, 396–399.

magyarországi”, ugyanakkor közönsége mégis a legkonzervatívabb. Komlós biztos esztétikai érzékkel emeli ki Márai Sándor és Szenes Erzsí költészetét a kor lírájából, illetve hangsúlyozza Vozári Dezső értékeit is. Felfigyel a rendkívüli ideológiai végtetességre is, melyet a „szélsőbal” Forbáth Imre és a máig érvényes kritikával illetett Mécs László írásművészetének jellemzése érzékelhet nála. Komlós szövegéből kissejlik a kritikai értékelés több traumatikus pontja. A szenvedés- vagy mártírretorika inszcenírozásának igényével való szembe fordulás (az egyetemes magyar mérce lehetősége, a kontextus leválasztása az esztétikumról) alapkövetelménnyé válik, amennyiben valóban szeretnénk megnyitni az irodalmi fegyvertények diskurzusát az irodalomgenerálás mechanizmusainak elszabadítása helyett. Az összmagyar kontextus teljes hiánya ugyanakkor Komlós szövegét magát is jellemzi, helyzetjelentésében ő sem működteti a magyarországi kontextust. A polarizáció feloldhatatlansága is alaptényként mutatkozik meg, ahogy az egységes hang, a szlovenszkoiség eidoszának problematikusága is kiviláglik.

De vajon tényleg olyan könnyű volt költővé válni Szlovenszkon, mint Komlós írta? Komlós a *Bontakozó szárnyak* című antológiában tűnt fel Begyets László és Darvas János társaságában, majd áttelepüléséig két kötete jelent meg: a *Voltam poéta én is*, illetve *A néma őrült arca* című gyűjtemények.⁵ Mindkét könyve kimagasló eseménynek számított: az első Szabó Lőrinc tetszését is elnyerte a Nyugat hasábjain.⁶ Már Szabó felfigyel arra a paradox attitűdre, mely a költő tehetség bizonytalansága, a költői alkotás iránti averzió számára teremt költészetet. Ez a metapoétikus eltökéltség máig Komlós egyik legnagyobb újítása. Kétségtelen, hogy Ady hangjának felerősödése és öblösödése a kor viszonylatában látványos, ám Komlós klasszicizmusa és kiegyensúlyozottsága az artiztikum irányába mozdul el, és emellett a formai-aránytani séma mellett élete végéig kitartott. A hagyományba ágyazottság azonban nem jelent konzervativizmust sem tematikai, sem formai értelemben. Komlós szerepe a szlovenszko magyar irodalom, ezen belül a költészet reprezentációjában kicsi, s e költészet jelentőségéhez mérve ez mai szemmel nézve alig érthető. Talán a fenn említett metapoétikus paradoxon komolyan vételének vagy épphogy megnövekedett irodalomtörténeti, kritikai súlyának tudható be. Mindebbe belejátszhatott még az a faji alapú irodalomszemlélet is, mely Szabó Dezső révén a szlovenszko magyar irodalom egészére is igencsak jelentékeny hatást gyakorolt. Komlós első kötetének értékei lényegében elsikkadtak, a szlovenszko magyar irodalom reprezentációjában nem szántak neki jelentékenyebb szerepet. Komlós nyugatos esztéticizmusa és intellektuális versépítése szervidegenként hatott a maga korában.

Az első szlovákiai magyarnak tartható reprezentatívabb antológia Sziklay Ferenc, a „kisebbségi Kazinczy” nevéhez fűződik, és a „Szlovenszko és Ruszinszko magyar költőinek alkotásaiból” alcímet viseli. A könyv 1926-ban Berlinben jelent meg, és huszonhat alkotót mutat be.⁷ Ugyancsak Berlinben, két évvel korábban, 1924-ben jelent már meg magyar költői antológia, ám

5 FÓNOD Zoltán, *Üzenet. A csehszlovákiai magyar irodalom 1918–1945*, Budapest, Akadémiai, 1993, 154–155.

6 SZABÓ Lőrinc, *Komlós Aladár: Voltam poéta én is*, Nyugat, 1921, II, 1362–1365.

7 *Lirai antológia*, szerk. SZIKLAY Ferenc, Berlin, Ludwig Voggenreiter Verlag, Magyar Osztály, 1926.

akkor Pintér Jenő és Sajó Sándor a magyar nyelvterület egészéről válogatta ki a kortárs líra egyes képviselőinek munkáit, többek közt Babits Mihály, Áprily Lajos, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső és Sík Sándor verseit.⁸ Ebbe a ragyogó névsorba került bele a szlovenszkói líra első igazán átütő tehetsége, Mécs László is három jellegzetes versével (*Hajnali harangszó*, *Esti séta*, *Egyszerű krónikácska egy nagyon jó emberről*). Mécs *Hajnali harangszó* című verse és kötete „a kisebbségi magyarság ünnepe lett”, a nemzet szellemi újraegyesítésének programját vélték benne felfedezni, s kialakult egy prófétikus költőmodell is, mely a tanítvány és a küldött transzcendens beágyazottságát aknázza ki a szövegvilág virtuális, és az önreprezentáció nyilvános terében.⁹ Komlós sosem vállalt Mécséhez hasonló önreprezentációt, és a Mécs-féle, a jobboldali radikalizmussal is kacérkodó beszédmódot radikális idegenkedéssel szemlélte.

A Sziklay-antológiában Komlósnak mindössze öt költeménye szerepel: ezek mindegyike jócskán túllép a kötet verseinek átlagszínvonalán. A költő ekkor már kötetes szerző, sőt a zsidóság irodalomtörténeti hagyományai éppúgy foglalkoztatják, mint az asszimiláció, illetve az egzisztenciális létszorongatottság kérdései. Komlós Aladár verseiben az objektív racionalizmust teszi meg programjává, miközben impresszionista hangoltságú múltnosztalgiáinak sokszor retorikailag erőteljesen szétszálazódó intimitása ezt a tendenciát gyakran felszámolja. A megválaszolatlan nagy költői kérdések pozicionálását is alárendeli annak az idealisztikus szépségeszménynek, melyet a Nyugat első generációjának alaphangjában tapasztalhattunk meg: „Szépség cserepei, honnan jövő és milyen / üzenetet betűzök bennetek?” Az antológia szerkesztője is nehezen kezelte ezt a fajta lírát, és azonmód jelezte is, „lehet, hogy nem lesz kimondottan lírikus, de – akkor is – az irodalom más terén értéknek ítélik”.¹⁰

Komlós szövegvilága nem illeszkedik a szlovenszkói magyar költészet korabeli vonulatába: a vatesz szerep igényét, a felvidéki Ady pozícióját, a kisebbségi lírikus szinte messianisztikus szerepvállalását nem vállalhatta, de az avantgárd költészet újszerű törekvéseihez sem csatlakozott. Ez utóbbi, kivált a fiatal Márai verseiben érte el a szlovenszkói csúcst. Az irodalomtörténeti összefoglalásokban is evidenciaértékűnek számít a szlovenszkói magyar irodalom avantgárd elitizmusa és kísérletező kedve, németes expresszionista megnyilvánulásoknak való alárendeltsége. Komlós viszont pontosan azt képviseli, amit a Nyugat első nemzedékének babitsi vonulata: az intellektus lehetőségeit feszegető, a bölcséleti indíttatásra építő, azzal polemizáló vonulatot. Ez a költészet meglepő módon a szlovenszkói líra erővonalaiban alig képviselteti magát: az aktivizmus minden tekintetben erősebb, mozduljon bár a keresztény-konzervatív messianizmus (Mécs, Ölvédy), a baloldali-szociografikus (Földes) vagy akár az avantgárd-expresszionista (Márai, Forbáth) irányába. Komlós költészetének nincs radikalizmusa: és a politikai, illetve esztétikai aktivizmust helyettesítő passzív esztéticizmus kisebbségi kontextusban nem különösen segíti elő munkáinak reflektorfénybe való jutását.

8 *A ma magyar költői. Szemelvények élő magyar költők lírai terméséből*, szerk. PINTÉR Jenő és SAJÓ Sándor, Berlin, Ludwig Voggenreiter Verlag, 1924.

9 RÓNAY László, *Mécs László*, Budapest, Balassi, 1997, 28–31.

10 *Lírai antológia*, szerk. SZIKLAY Ferenc, i. m., 45.

Komlós költészetében ugyan megfogalmazódik a „szabad, új út” metaforája (*Elszabadult csillag*), ráadásul egy kozmikus asztronómiai kontextusba ágyazottan. Ez az út az új mellett „szent” is, de nem vezet sehová, illetve oda vezet, ami egyedül mérhető a kozmoszban, a mikrozsmikus lét, az emberi sors, a létszorongatottság magánya, és ennek vállalása. Az individualizmus ilyen korlátok közti felfogása szintén könnyen vegyül a szimbolizmus gesztusaival, vagy gyakran költői allegóriákat alakít ki.

Az *Ó boldogok* című költemény az öregkor bölcsességének és a „bevégzett múltnak” a viszonyát tárja fel az antik etika Seneca és Cicero nevével fémjelozhető gesztusainak versbe applikálásával. Az érettség, az öregség váratlanul egy értékhierarchia csúcsára kerül, amit nem a visszatekintés objektivitása determinál, hanem az alkotáspszichológia maga: a beálló öregség Komlós allegóriájában egy-egy „lezárt sor békéje”, maga az érett, a beért költemény.

A *meglopott királyfi* című költemény egy verses léttopográfia: Losonc jelenik meg a maga nevezetes helyszíneivel, a házak közé zárt lét, mely az ifjúság „arany processzióját” idézi fel. Az ifjúság, a királyfi-lét nem pusztán meszeszerűségében ellentéte az *Ó boldogok* című költemény öregség-metaforarendszereinek, hanem az identitás formális és valós bizonytalanságának összeütközését is jelképezi. A királyfi, akinek ruháit, míg a folyóban fürdik, koldusruhára cserélik, így válik sorsszimbólummá, egy létérzékelés summázatának emblémájává: Komlós azonban tényként közli a változást, az öntudatra ébredés, a valósággal való szembesülés agresszióját, s ez a kiegyensúlyozottság még feszesebbé teszi a vers kiértelt struktúráit. A fabula, a létezés fabulisztikus periódusa nem kínál folyamatos átmenetet: megszüntet drasztikus felismerés eredménye. A költemény alkotáslélektani és költészet-esztétikai olvasatokra is nyitott: az ötlet, a fantázia, a játék univerzumának elégikumma és nosztalgikus impresszionizmussá alakulását érzékelteti a líra eszköztárával.

Komlós két szabad verse is helyet kapott Sziklay válogatásában: a *Káinok* és *Ábelek* bibliai szimbolizmusa erősen megidézheti Adyt, de a szöveg poétikája a közvetlen hatást cáfolni látszik. „Istenem, kedves jó fiúk ők” – kezdődik a sóhajnak, illetve fohásznak is beillő expozíció. A költemény társadalmi-politikai verssé nővi ki magát, egy szociológiai mélységeket feltáró költői szondává válik. A „boldog Ábelek” gyerekszobákban nőttek, illedelmesek, „minden rendes polgárral testvéri rezonanciában” állnak, „örök gutgesinntek”, velük szemben konstruálódik meg a káini „mi”-struktúra, az Istennek kedvesebb „borzasok”, nyersekek, átkozottak szférája. Komlós a szociális mozgások forradalmi és pusztító dühének lélektanához keresett ősmintázatot. A pusztítás és az építés, a leépítés és az állandóság konfliktusait megszólaltató szöveg két párhuzamos, egymást éltető és magyarázó világot leplez le. A szépség üzenete egyszerre szerelmes vers és hitvallás a szépség esztétikája mellett: a műalkotás a szépség kibetűzése, a vers lényegében annak a megragadása, amit a szépségből felfog a lélek.

Fábry Zoltán 1926-ban írt kritikát a Sziklay-antológiáról: látszatra esztétikai alapon közelít a szöveghez, ám végül erőteljes ideológiai elfogódottság uralkodik el írásán, s a létrejött antológiát egy általa létrehozandó antológiatervezettel veti össze, illetve bagatellizálja. „Hamis tükrös antológiának” nevezi, a szerkesztő „bájos naivitásáról” ír, a könyvet a „családi szalonok díszeként”

aposztrofálja és megalkuvásként értékeli, Földes és Márai jelenlétét egyfajta szalonlogikából adódó „Bürgerschreck”-nek nevezi.¹¹ Rövid írása számos önellentmondásba bonyolódó sarkított ítéletet fogalmaz meg. A legkomikusabb talán az, hogy míg kárhoztatja pl. Antal Sándor, Dutkó Zoltán, Féja Géza, Kelembéri Sándor és Kultsár Miklós hiányát, maga sem veszi fel őket „csak papiroson, tehetetlenül, megszülnéhetetlenül” létező antológiájába. Nem meglepő, hogy Fábry tervezett antológiájának 15 szerzője közül 10 Sziklaynál is szerepel, s csupán öt új hangot szólaltat meg (Mihályi Ödön, Vozári Dezső, Forbáth Imre, Halász Miklós, Jarnó József). A katalógusgyártás, az enumeráció erejébe vetett hit Fábrynál már 1924-ben is erőteljesen jelenik meg az Új Auróra 1924-es évkönyvét bíráló írásában, ahol „ellentétként” közli a „szlovenszkói magyar irodalom munkásainak” „teljességet megkövetelő” névsorát, mely 42 elemből áll, akik közt több olyan szerző is szerepel, akit szatirikus hangvételben gúnyol ki később Sziklay antológiáját értékelve (pl. maga Sziklay vagy Szeredai-Gruber Károly).¹²

A *Szlovenszkói magyar írók antológiája*¹³ című reprezentatív tabló a „vén Zobor tövében”, Nyitrán jelent meg „tőke és mecénás nélkül”. Dallos István és Mártonvölgyi László négy kötetben nyújt áttekintést a szlovenszkóinak nevezett magyar irodalomról. A könyvek struktúrája a következő: az I. és a IV. kötet szépirodalmi antológia (a IV. esszéket is tartalmaz), a II. kötet az „elszármazott írók” munkáiból ad ízelítőt Juhász Gyulától, Lesznai Annán, Schöpflin Aladáron, Kassák Lajoson, Erdős Renéén, Márai Sándoron át Szép Ernőig, nem mellőzve a „világdíjnyertes” Földes Jolánt sem, a III. kötet műfordítások gyűjteménye, mely Szalatnai Rezső társszerkesztésében közöl széles válogatást cseh és szlovák költők műveiből. Szvatkó Pál ebben az antológiában közölt *Mit adott Szlovenszkó az új magyar irodalomnak?* című „optimista” esszéje alapján így rekonstruálhatjuk az elvárasi horizontot. A „szlovenszkóiség” esszenciájának radikális művészi kifejeződése még várat magára: a szlovenszkói művészi létet nem konstrukcióként fogják fel, hanem esszenciális lét-tapasztalatként, melyre létesztétika is épülhet. Krammer Jenő ezt az idealizált irodalmi hőrost nevezi „szlovenszkói irodalmi géniusznak”, akinek majdani eljövetele fokozatosan egy túlmisztifikált megváltástörténetbe ágyazódik bele.¹⁴ A „szlovenszkóiség” irodalmi értelemben itt valamiféle természetes, velünk született, rögzített létállapot, nem pedig társadalmi konstrukció és szocializációs kérdés: egy új misztifikáció terepe, mely irodalmi hősökre vár.

Ez az antológia az „elszármazott” írók közt, a második kötetben közli Komlós Aladár öt versét. A *Vásár* című szöveg poétikus és allegorikus „hazatérés” egy multikulturális közegbe („bőrsapkás szlávok, pattogó palócok”), az egzotikumba magába, mely korábban az evidencia léttére volt. Komlós versei-

11 FÁBRY Zoltán, *Sziklay Ferenc lírai antológiája (Még egy hozzászólás)* = *Fábry Zoltán összegyűjtött írásai*, szerk. FÓNOD Zoltán, Bratislava, Madách, 1981, II, 93–95.

12 FÁBRY Zoltán, *Új Auróra: 1924* = *Fábry Zoltán összegyűjtött írásai*, szerk. FÓNOD Zoltán, Bratislava, Madách, 1980, I, 215.

13 *Szlovenszkói Magyar Írók antológiája I–IV.*, szerk. DALLOS István és MÁRTONVÖLGYI László, Nyitra, Híd, 1936–1937.

14 KRAMMER Jenő, *A szlovenszkói magyar irodalom – lélektani szemszögből* = *Szlovenszkói Magyar Írók antológiája IV., i. m., 22.*

ben azonban nem pusztán a szociológiai érzékenység erősödik itt fel, hanem a politikai allegória is megizmosodik (*Beomló dekkungok*), noha sosem válik tételessé vagy irányzatossá, mindig megmarad dokumentáló jellegű és kizárólag etikai alapú. A „vad patkányok bitang országolása”, a rablét, a kényszer-munka, az egzisztenciális ellehetetlenedés ábrázolása új versnyelvet is kap: a képalkotás igénye ugyan erőteljes marad, de a dikciót a belső feszültség és nem a külső forma determinálja. A *Szép kerek alma* című vers pedig átmegy szokatlan „szövegversbe”, a prózához közelítő „igénytelenisége” anekdotikus mozaikká alakul. A leghagyományosabb a *Weekend* című szerelmes vers, mely szecessziós kiélezettségében oldja fel a hagyományos szerelmi sémákat: „tüskés bozót a csók minékünk / és tapadó, nehéz iszap”. Az egzakt megfigyelés radikális realizmusa a groteszkig is elvezeti a költőt: „Egy este boldog voltam. Egyszer este, / hat s nyolc között”.

Az 1932-ben Babits Mihály összeállításában megjelent *Új anthológia* nem vesz tudomást a határontúliség kérdéseiről, a szerkesztő esztétikai alapon, a nemzedékek konfrontálódása nyomán gondolkodik, és egységes irodalomban: „Új dalos-sereg a magyar költészet szenthegyén, ezek jöttek az Ady-tábornak nyomában.”¹⁵ A kötet többek közt József Attila, Berda József, Déry Tibor, Illyés Gyula és Szabó Lőrinc szövegei mellett közli a szlovenszkoínak tartható vagy tartott szerzők közül Győry Dezső, Komlós Aladár, Komor András, Mécs László, Szenes Erzs, Tass József és Zsolt Béla verseit. A költők akkori súlyát jelzi, hogy Babits Komlóst leszámítva (tőle kettőt) csak egy-egy verset közöl a szerzőktől. Igaz, olyan jelentős szövegek mellett, mint Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* vagy József Attila *Tiszta szívvel* című verse. Schöpflin kritikája előbb a verstani és prozódiai változásokat veszi szemügyre, majd kiemeli főként Illyés, Szabó Lőrinc, Fodor József, Komjáthy Aladár, Marconnay Tibor, Sárközi György és Török Sophie líráját, és megállapítja: „Az új lírai zenekar tagadhatatlanul halkabb hurokon játszik, hangja nem olyan erős és sok szólamú, mint az előtte járté, az egyes hangszerek kevesebb energiával harsannak ki belőle. De a lírai hangváltozás, mely a magyar irodalomban a század elején kezdődött, benne már végkép és visszavonhatatlanul végre van hajtva, sőt megvannak benne a további új változások és fejlődések csirái.”¹⁶

Babits előszava csak és kizárólag esztétikai elvet vagy mércét alkalmaz, a kontextushangsúlyos megközelítésmód idegen tőle, egységes irodalomról beszél („eggyek a magyar lírai érzésvilág egy új hullámában”), de az individuum sértetlenségét is vallja arisztokratikus metaforába ágyazva („költők ők mind, azaz királyok a maguk birodalmában, szuverének, mint szabad országok fejedelmei”).¹⁷ A geopolitikai hatalmi mechanizmusok sorsba záró ereje fölött ott az egységes nyelv, illetve a „kétségtelen és megkapó nemzedéki összhang”. Kétségtelen, hogy a Babits-féle integrációs-arisztokratikus modellel szemben a szlovenszkoí névsorolvasások és férfias enumerációk csakis kontextushangsúlyos elemek figyelembe vételével történhetnek. Komlós kiemelése mindenestre szimptomatikus: a *Gnóma a szerelemről* című disztichonos költemény és a *Hat s nyolc között* című Komlós-szövegek olyan erő-

15 Vö. *Új Anthologia. Fiatal költők 100 legszebb verse*, szerk. BABITS Mihály, Budapest, Nyugat-kiadás, 1932, 5–13.

16 SCHÖPFLIN Aladár, *Új anthológia*, Nyugat, 1932, 8. szám.

17 *Új Anthologia, i. m.*, 10–11.

teljes, esztétikumra fókuszáló alkotások, melyek a szlovenszkói irodalomban ritkán bukkantak fel.

A korban Borsody István meg is fogalmazza a dilettáns írók fokozott jelenlétének káros mivoltát, „próbálgatókról” és „tapogatódzókról” beszél, s az elképzelt szlovenszkói magyar irodalom történetét a hiányok történetének mondja. A hiányok okát abban látja, hogy a vidékiesség uralkodik, hogy a szellem távolodik Európától, s felismeri, hogy „Prága nem közvetíthet a szlovenszkói magyarokhoz európai irodalmat: közvetítő és ébresztő csak az anyanyelvű kultúra lehet.”¹⁸ Prága szerinte a „materialista pozitívizmus” közvetítője, s a marxizmus e megfogalmazásával szemben határozottan leszögezi, hogy „irodalmi tradíció csak a nyugati kultúrájú városokból meríthető.”¹⁹ Az egységes nyelv és így az egységes magyar nyelvében létező magyar irodalom hangoztatása azért is válik fontossá, mert Krammer Jenő megállapítása szerint „a magyar nyelvhasználat biztonsága megingott”.²⁰ Ez a megingás azonban nem egy új nyelvi regiszter megszületését jelenti, hanem Krammer szerint elszegényesedést. Krammer teljesen elbizonytalanodik a „szlovenszkói magyar irodalom” leválaszthatóságán, és tartalmi töltetét illetően sem jut sokra: „szellemtudományi szempontból” a regionális jellegben talál támaszt, illetve az intézményesülés elemeiben: itt is előkerül az Erdély-modell mint konfrontációs bázis, és a nyelvben is speciális svájci modellek szerepe és viszonya az anyairodalmiakhoz. Komlós, noha nem formálta aktívan a folyamatokat, jól átlátta a szlovenszkói irodalom helyzetét. Érdemes itt megidézni egy 1930-as cikkét, mely a kortárs magyar irodalom fő trendjeit veszi számba, ugyanis a benne felvetett irányok egyúttal kijelölik a szlovenszkói magyar költészet főbb csapásvonalait is.²¹ Komlós három hatásgócot lát: Szabó Dezső univerzumát, aki a faji gondolat híve, Kassák világát, mely a szociális gondolatot visszahangozza és Babits modelljét, mely a humanista ideál letéteményese. Megjegyzi, hogy a legerősebb Szabó Dezső hatása, a leggyengébb Babitsé. A legújabb írókat három csoportba osztotta: a „néphez visszatérők” (Illyés, Erdélyi, József Attila stb.), urbánus-intellektuálisok (Márai, Szabó Lőrinc, Ignótyus stb.) és az „etikai idealizmus” képviselői (Sárközi György, Papp Károly, Fenyő László stb.).

Kétségtelen, hogy a hármas hatásgóc tekintetében az antológiákat hosszabb ideig elsősorban Győrynek köszönhetően a „faji gondolat” uralja, de erőteljes a kassáki szociális vonulat is, a babitsi modell visszafogottabban van jelen (főként Vozárinál, illetve dilettáns alakváltozatokban). A népi, urbánus, illetve etikai idealista vonulatba pedig a teljes spektrum besorolható.

A történeti áttekintés után álljon itt a költő Komlós „szlovákiai” vagy kisebbségi jelenlétének dokumentálása is. Komlós Aladár költészetét Varga Imre antológiája²² emelte be a szlovákiai magyar irodalom hagyományai közé. Varga Komlós verseit egészen pontosan jellemzi: „Ínyenc versolvasóknak

18 BORSODY István, *Magyar olvasó Szlovenszkón = Szlovenszkói Magyar Írók antológiája IV., i. m.*, 19–20.

19 *Uo.*, 20–21.

20 KRAMMER, *A szlovenszkói magyar irodalom – lélektani szemszögből*, 23.

21 KOMLÓS Aladár, *Magyar irodalom: 1930*, Új Munka 1 (1931. 4. 8–9), 11.

22 *Rejtett ösvény. Csehszlovákiai magyar költők 1918–1945*, szerk. VARGA Imre, Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó, 1980.

valók verseinek rejtett finomságai”.²³ Varga az *Ady-versek, be szépek voltak* című Komlós-szöveggel indítja válogatását, mely nagyban hozzájárult Komlós Ady-epigonként való irodalomtörténeti feltüntetésének sémájához. A *néma őrült arca* című kitűnő vers nem szerepelt korábbi antológiákban: a rendkívül telített szimbolikájú költemény egy rémlátomás leírása, mely álom és ébrenlét határán, egy bizonytalan territórium látomásos terében bontakozik ki. Az 1934-es költemény politikai allegória is lehet, de az egzisztenciális félelem kifejeződéseként is olvasható. Varga Imre hat verset válogatott be (a *Losonci elégiák* ciklus három verse egy egységként szerepel), meglehetősen keveset ahhoz képest, amennyit más, hasonló kaliberű szerzők kaptak.

Tóth László Budapesten, a rendszerváltás után kiadott antológiája különösen fontos kötet,²⁴ hiszen az ideológiai kötöttségek felszámolása mellett ez a legátfogóbb csehszlovákiai magyar lírát reprezentáló kötet, mely 1918-tól 1988-ig mutatja be tárgyát. Az ideológiamentesítési gesztus sikerült ugyan, de az arányokat tekintve mégiscsak megmaradt a marxista szemlélet idején kialakított kánon több erővonala is. Talán ennek tudható be, hogy Komlós mindössze három szöveggel szerepel a közel 400 oldalas kötetben, miközben a szerkesztő maga nyolc szöveggel, nemzedéktársai pedig olykor ennél többel is. A három Komlós-vers mindegyike kimagasló és eddig reprezentációs célokra nem használt szöveg: a *Vormarsch, Italia* eleven verses haditudósítás, mely a történelem önmagát ismétlő öngyilkos és önpusztító gesztusait tematizálja. A *Miszticizmus* a zsidó misztikus hagyomány groteszk szemléletén alapszik, az *Állatnak lenni* pedig egyike a legpeesszimistább helyzetjelentéseknek: „a trágyadombon, hol életünket eltotyogjuk, / egyre nagyobb a sötétség”.

Ugyancsak Tóth László neve fémjelzi a *Förtelmes kaszálógép* című reprezentatív gyűjteményt, mely az 1918 és 2003 közti (cseh)szlovákiai magyar költészetet hivatott bemutatni.²⁵ Ebből a válogatásból, ahogy a *Szlovákiai magyar írók arcképcsarnokából* is,²⁶ Komlós Aladár már kimaradt.

The Face of the Mute Madman

The Poems of Aladár Komlós in the Hungarian Anthologies Published in Slovakia

The present study deals with the representation and the ideologically or aesthetically determined judgement of the poetry of Aladár Komlós taking one by one the representative anthologies from 1926 to the present. Komlós adopted a very critical attitude to the value judgement in the systems of the Hungarian literature in Slovakia. His poetry as decadent delicacy was pushed into the background, but in the level of aesthetics was always highly appreciated for example

²³ Uo., 184.

²⁴ *Szélén az országútnak. Csehszlovákiai magyar líra (1918–1988)*, szerk. TÓTH László, Budapest, Széphalom, 1990.

²⁵ *Förtelmes kaszálógép, avagy köszöntés Hiccingából. (Cseh)szlovákiai magyar költők 1918–2003*, szerk. TÓTH László, Pozsony, Madách-Posonium, 2003.

²⁶ *Szlovákiai magyar írók arcképcsarnoka*, szerk. TÓTH László, Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2009.

by prominent Hungarian poet, Mihály Babits. The study makes an attempt at perceiving the dinamism and determinism of the ideologically or aesthetically rapidly changing concepts observable in the representative anthologies.

Keywords: minority literature, Hungarian literature in Slovakia, poetry of Aladár Komlós, self-representation of the ethnic Hungarians in Slovakia, Hungarian anthologies from 1926.

Csehy Zoltán

Comenius Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
csehyzoltan@gmail.com